

Susanne Göpferich, Arnt Lykke Jakobsen, Inger M. Mees (eds.)

Behind the Mind. Methods, Models and Results in Translation Process Research

**(Copenhagen: Samfundslitteratur Press, 2009. 257 pp. ISBN:
978-87-593-1462-3)**

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

Susanne Göpferich, a Grazi Egyetem tanára és koppenhágai kollégái szerkesztették a fenti kötetet, mely bizonyos szempontból kiegészíti a 36-os sorszámú *Copenhagen Studies in Language* című sorozatot: míg ez utóbbi elsődlegesen a szemmozgással, tekintettel foglalkozik, addig a *Behind the Mind. Methods, models and results in translation process research* címet viselő kötet a fordító agyában, a „fekete dobozban” zajló folyamatokra fókuszál.

A könyv a bevezetőkön kívül tíz tanulmányt vonultat fel, amelyek különböző szempontból világítják meg a fordítás folyamatát. Mindegyikben közös vonás azonban, hogy aspektusaik alkalmazhatók az emberi agy kutatására. A kötet bevezetőben megfogalmazott legfőbb célkitűzése, hogy a szakma közelebb kerüljön ahhoz, ami a fordító agyában történik.

Az első tanulmány Susanne Göpferich nevéhez fűződik, címe *Towards a model of translation competence and its acquisitions: the longitudinal study TransComp*. A szerző először arról nyújt áttekintést, hogyan modellezték a múltban a fordítói kompetenciát és annak elsajátítását. Ennek során részletesen, ábra segítségével mutatja be Hönig 1991-es modelljét az ideális fordítási folyamatról, majd beszámol arról, milyen eredményekre jutottak a kognitív pszichológiával foglalkozó kutatók a kognitív folyamatokkal kapcsolatban különböző – nem feltétlenül nyelvi – szakemberek tevékenységének vizsgálata során.

Ezután Göpferich bemutatja saját modelljét a fordítói kompetenciával kapcsolatban, amelyet a *TransComp* címet viselő longitudinális projekt keretében három éven keresztül vizsgálnak tizenkét, fordítást tanuló diákon, és összehasonlítják tíz professzionális fordító teljesítményével. A folyamatokat számos módszer segítségével kutatják, így *think-aloud* protokollok (TAP), webkamerás felvételek, kérdőívek és retrospektív interjúk alkalmazásával. Göpferich munkája részletesen bemutatja ezeket a módszereket, kitér a kutatási kérdésekre és a már rendelkezésre álló adatok hozzáférhetőségére is.

Gerrit Bayer-Hohenwarter *Translational creativity: how to measure the unmeasurable* című tanulmánya egy, a fent említett *TransComp*-projekt keretében végzett PhD-kutatás első eredményeit tárja fel. A kutatás mérni kívánja a kreativitást a fordításban, és megfejteni azt, miképpen fejlődik ki ez a képesség

a fordítást tanuló diákokban a profi fordítókhoz viszonyítva. A munka előbb röviden ismerteti a témával kapcsolatos szakirodalmat, és megpróbálja meghatározni a kreativitás fogalmát. Ezután a szerző azt fogalmazza meg javaslatában, hogy a fordítói kreativitás hatékonyan elemezhető az absztrakció, a modifikáció és a konkretizálás folyamatainak adaptálásával. Módszerének alapját az újszerűség, elfogadottság, folytonosság és rugalmasság kritériumai jelentik, és elsősorban e dimenziók kognitív folyamataira koncentrálnak. A javasolt eljárásokat egy azonos forrásnyelvi szöveg tizenhárom különböző fordításán tesztelték, amelyek kilenc fordítóképzős hallgatótól és négy profi fordítótól származnak.

Bayer-Hohenwarther tanulmányában végül megerősítést nyer az a hipotézis, miszerint a profi fordítók kreativitása nagyobb, mint az elsőéves, fordítást tanuló diákoké.

A harmadik publikáció az előző tanulmányhoz hasonlóan szintén egy objektíven mérhetetlen jelenség mérésével foglalkozik. Kristian T.H. Jensen: *Indicators of text complexity* című munkájának célja, hogy megtalálja annak eszközét, miképpen határozható meg a szövegek komplexitása. PhD-kutatása keretében azt vizsgálja, miképpen befolyásolják a különböző komplexitási szinttel rendelkező szövegek a profi fordítók és a hallgatók szemmozgását.

Ennek során leírja, hogyan alkalmazhatók olyan objektív mutatók, mint az olvashatóság, a szógyakoriság és a nem szószerintiség arra, hogyan mérjük három különböző szöveg komplexitását. A szerző amellet érvel, hogy ezek az objektív mérések segíthetnek bizonyos szövegtípusok nehézségi fokának a meghatározásában. Az olvashatósági mutatókat általában a szövegértéssel kapcsolatban alkalmazzák, de a szerző javaslata szerint arra is használhatók, hogy felmérjük, mekkora produkciós ráfordítás szükséges a fordítási folyamat során. A szógyakoriság mögött az a feltételezés húzódik meg, miszerint minél kevésbé elterjedt egy szó, annál nagyobb erőfeszítést jelent a lefordítása. A harmadik mutató, a nem szószerintiség az idiómák, metaforák és metonímiák szövegben való jelenlétére utal – a nem szószerinti kifejezések feldolgozása a várakozások szerint nagyobb erőfeszítést kíván, mint a szószerinti kifejezéseké.

Nataša Pavlović *More ways to explore the translating mind: collaborative translation protocols* című munkája a *think-aloud* protokoll (TAP) egyik speciális, a szerző által 2007-ben megalkotott eljárás módjával, a *collaborative translation protocol* (CTP) foglalkozik. Itt két vagy több fordító verbalizációs folyamatáról van szó, amelynek során ugyanazt a forrásnyelvi szöveget fordítják és közös megegyezéses döntéseket hoznak.

A szerző Göpferichhez hasonlóan rá kíván mutatni azokra a nehézségekre, amelyekkel a fordítók találkozhatnak, és arra, hogy miképpen oldják meg ezeket a problémákat. Ezáltal pedig nem titkoltan javítani szeretne a fordítók képzésén. Pavlović a PhD-kutatása keretében horvát fordítókat vizsgál, és ennek során rámutat a tanulmányban a CTP módszer előnyeire és hátrányaira is: előbbieik között említi, hogy a CTP esetében kisebb a stressz, mint a TAP-nál, és természetesebb helyzetről van szó, mivel a fordító egy jelenlévő partnerrel, partnerhez beszél. A módszer hátrányának tartja azonban, hogy egy bármiféle interakciót előidéző helyzet más szituációt eredményez, mint a magunkban történő gondolkozás, értékelés és döntéshozatal.

Dorrit Faber és Mette Hjort-Pedersen a kognitív folyamatokat vizsgálja a jogi fordításokban *Manifestations of interference processes in legal translation* című tanulmányában. Ennek során elsődlegesen arra helyezik a hangsúlyt, hogy az interferenciafolyamatok nagyobb mértékben jelennek-e meg a célnyelvi szövegben a kezdő fordítók esetében, mint a professzionális fordítóknál.

Rámutatnak arra, hogy jogi szakszövegek fordítása során gyakran kell explicitálni implicit információkat, de megfigyelhető a fordított eset is. Ennek kapcsán a szerzők a tanulmány bevezetőjében hivatkoznak Pápai 2004-es, valamint Klaudy és Károly 2005-ös munkáira is az explicitációval és implicitációval kapcsolatban.

Faber és Hjort-Pedersen a kísérlet során a TAP módszerével dolgozik, és nyolc, fordítást tanuló diákot, valamint két profi fordítót vizsgál, akik egy dán forrásnyelvi szöveget fordítottak le angolra. Egyértelmű végkövetkeztetést azonban még nem vonnak le a szerzők a munka végén, mert elmondásuk szerint ehhez nagyobb mintára és hosszabb kutatásra volna szükség.

Louise Denver *Unique items in translation* című munkája a mondathatárokon túlnyúló logikai-szemantikai kapcsolatok fordítását vizsgálja. A fordítóképzős hallgatókon és profi fordítókon végzett kísérlet során az egyik vizsgálati szempontot a dán *ellers* („különben”) kötőszó használata jelenti spanyol-dán fordítási irányban. A tanulmány két eredmény- és két folyamatorientált kutatás eredményeit is felhasználja, az utóbbi során TAP-ek és log-fájlok nyújtanak segítséget. Ennek során – Klaudy 1998-as munkájára hivatkozva – segítségül hívja az explicitációs hipotézist, valamint a *unique items*-hipotézist is.

Brenda Malkiel tanulmánya a *From Antonia to My Antonia: tracking self-corrections with Translog* különös címet viseli, amely utalás Willa Cather amerikai író *My Antonia* című regényére (1918), amelyből a szerző részletet idéz munkája elején. Malkiel 16 kezdő fordító önkorrekciós folyamatait vizsgálja, két héber szövegnek a Translog szoftver segítségével történő angolra fordítása során. Ennek keretében a javításokat csoportokba sorolja: így megkülönböztet például nyelvtani és jelentésbeli javítást, szavak és szófordulatok törlését, majd szó szerinti újragépelését.

A szerző hipotézise szerint bizonyos szövegelemek nehézséget jelentenek az adott nyelvpárban történő fordítás során, és az önkorrekciók egy része ezekre a nehézségekre terjed majd ki. Ezzel a feltevéssel kapcsolatban a kísérlet azt igazolta, hogy a javítások 20 százaléka valóban ezekkel a nehézként azonosított szövegrészekkel kapcsolatos. A kutatás eredménye azt is mutatja, hogy az összes javítás mintegy 13 százaléka jelent csak tényleges korrekciót a célnyelvi szövegben, a fennmaradó 87 százalék valójában a célnyelvi szöveg csiszolása, finomítása.

A kötet nyolcadik tanulmánya, Ricardo Muñoz Martín: *Typos & Co.* című munkája azt az érdekes hipotézist fogalmazza meg, hogy a fordításokban található elírásokat nem csupán a nem tökéletes gépelési képesség, vagy éppen a billentyűzet mérete okozza, hanem a figyelem lankadása, elkalandozása is. Az értékelés alapját négy kísérleti alany és 44 log-fájl képezi. Muñoz feltételezése szerint az elgépelések arra vezethetők vissza, hogy a kognitív erőforrásokat éppen más mentális folyamatok segítségével kell használni, mint például a

problémamegoldásra, így nem marad megfelelő energia a hibáktól mentes gépelésre. Bár a tanulmány nem hivatkozik rá, de a hipotézis kapcsán óhatatlanul felmerülhet az olvasóban a tolmácsolás területéről Daniel Gile effort-modellje, amelyben hasonló megfontolások játszanak szerepet.

Az utolsó előtti munka Fabio Alves és Tânia Liparini Campos nevéhez köthető és a *Translation technology in time: investigating the impact of translation memory systems and time pressure on types of internal and external support* címet viseli. A szerzők által elvégzett vizsgálat célja, hogy megállapítsa, mennyiben befolyásolja egy fordításmemória-rendszer és az időbeli nyomás a profi fordító által használt segédeszközök típusát. Ennek kapcsán 12 fordító fordításait vizsgálják belső és külső segítségre vonatkozóan, mégpedig angolról vagy németről portugálra fordítás során, kiterjesztve a kutatást az első orientálódás, a megfogalmazás és az átdolgozás szakaszára.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az időbeli nyomás növeli azt az igényt, hogy a fordító a fordításmemória által kínált megoldásokra hagyatkozzon. A segítség típusát illetően azonban nincs befolyása az időbeli nyomásnak. A fordítók használnak ilyen esetekben szótárakat, illetve az internetet is segítségül hívják, elsősorban mégis saját tudásukban bíznak a fordítási problémák megoldása során.

A kötet záró tanulmánya, Maxim I. Stamenov *Cognates in language, in the mind and in a prompting dictionary for translation* című munkája a rokon szavak használatával foglalkozik, beleértve a „hamis barátokat” is. Ezen túlmenően megoldásokat javasol arra, miképpen lehet az ilyen kifejezések szótárát implementálni egy ember és számítógép közötti interakciós rendszerbe. A szerző ennek során angol–német és német–angol irányban hoz példákat, de a tanulmány egyik fejezetében angol–bolgár irányban is vizsgálja a rokon szavakat a jogi szaknyelvben.

Összességében megállapíthatjuk, hogy jelen munka részletesen, több szempontból igyekszik körüljárni a fordítás folyamatát és azt, mi is történik a nyelvi transzfer során az emberi agyban. Számos kutatási módszert és több különböző nyelvpárban zajló vizsgálatot ismerhetünk meg a nemzetközi szerzőgárda tollából. A tíz tanulmány összesen hét nyelvet érint.

A tárgyalt témák sokszínűségének köszönhetően véleményem szerint számos, fordításelméletekkel, fordításkutatással foglalkozó szakember számára jelenthet a kötet fontos kiindulási alapot. Így a magyar kutatóknak is lehetőségük nyílik arra, hogy elmélyedjenek a fordítási folyamat további vizsgálódásaiban, és – a kötet víziójának megfelelően – segédkezzenek abban, hogy megbízhatóbb modellek szülessenek a fordítói kompetencia és annak elsajátítása terén, illetve megtalálják a megfelelő külső segédeszközöket a fordítók munkájának segítéséhez.